

فصل ۱

مجموعه ها

در ابتدا لازم است که در مورد مجموعه ها صحبت کنیم و از آن جهت که حیطة کار ما، مجموعه های عددی است لذا این فصل را بطور ضمنی در اکثر نقاط کتاب استفاده خواهیم نمود و کاربرد عمده مجموعه ها، در مجموعه های عددی و نمودارها ظاهر خواهد شد.

۱.۱ تعاریف

دسته بندی اشیاء هرچند بی ارتباط با ریاضی بنظر می رسد، اما در واقع هر دسته از اشیاء در ریاضی به امری مجرد تبدیل و سپس مورد بحث قرار می گیرند. برای دسته بندی از نماد **مجموعه** کمک می گیریم که مفهومی فاقد تعریف است ولی بطور قابل ملاحظه ای دارای نمودی عینی و شهودی است.

۱.۱.۱ مجموعه

مجموعه از مفاهیم تعریف نشده ریاضی مانند خط و نقطه در هندسه است و مختصراً منظور از یک مجموعه دسته ای از اشیاء هستند که کاملاً مشخص اند. معمولاً مجموعه را با حروف بزرگ لاتین $A, B, C, \dots$ نشان داده و هر شیء نسبت به مجموعه دو حالت دارد، یا متعلق به مجموعه است $a \in A$ و یا متعلق به مجموعه نیست $a \notin A$. به هر شیء درون مجموعه **عضو** مجموعه گوئیم. **عضویت** یک شیء به مجموعه را با $\in$ نشان می دهیم، برای مثال می نویسیم $a \in A$. اشیای درون مجموعه را با حروف کوچک $a, b, c, \dots$ مشخص می کنیم.

از نظر تعداد اعضا، مجموعه ها به دو دسته **متناهی (محدود)** و **نامتناهی (نامحدود)** تقسیم بندی می شوند مثلاً

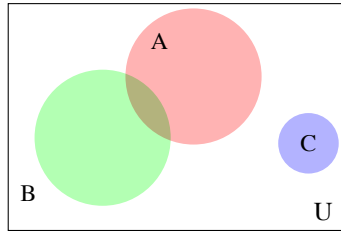
$$A = \{a, b, c\} \text{ مجموعه متناهی}$$
$$B = \{1, 2, 3, \dots\} \text{ مجموعه نامتناهی}$$

مجموعه کلی مورد بحث را **مجموعه مرجع** نامیده و با U نشان می دهیم. مجموعه بدون عضو را **مجموعه تهی** نامیم و آنرا با ϕ یا $\{\}$ مشخص می کنیم.

نمایش مجموعه با علائم ریاضی بصورت $C = \{x | P(x)\}$ است و می خوانیم « C مجموعه ای با اعضاء x است بقسمی که هر x دارای خاصیت $P(x)$ می باشد». **متغیر** x حرف یا علامتی است که جانشین هر عضو مجموعه شده و $P(x)$ بایستی خاصیتی کاملاً مشخص باشد. در زیر مجموعه ای را به دو صورت **نمایش عضوی** و **نمایش ریاضی** نشان می دهیم:

$$\{x \mid \text{سه حرف اول الفباست}\} = \{p, b, \bar{a}\}$$

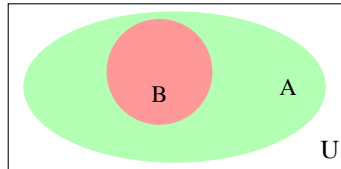
همچنین نمایش هندسی یک مجموعه توسط نمودار را نمودار ون یا اوپلر-ون گوئیم که اولین بار توسط ریاضیدان انگلیسی ون^۱ ابداع شد. در این نمایش، مجموعه‌ی مرجع را بشکل مستطیلی بزرگ و مجموعه‌های مورد نظر را با اشکال کوچکتر، درون آن نشان می‌دهیم.

۲.۱.۱ زیرمجموعه یک مجموعه

گوئیم A زیرمجموعه B است اگر هر عضو A در B نیز باشد و می‌نویسیم $A \subseteq B$. تعریف ریاضی آن چنین است:

$$A \subseteq B \iff (x \in A \implies x \in B)$$

اگر A زیرمجموعه B نباشد می‌نویسیم $A \not\subseteq B$. عبارات زیر برای مجموعه‌های دلخواه A و B برقرار است:

(آ) اگر $A \subseteq B$ و $B \subseteq A$ آنگاه داریم $A = B$.

(ب) اگر $A \subseteq B$ و $B \subseteq C$ آنگاه داریم $A \subseteq C$.

(پ) برای هر مجموعه دلخواه مانند C داریم $\phi \subseteq C \subseteq U$.

۲.۱ اعمال روی مجموعه‌ها

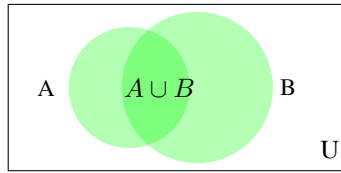
دو مجموعه A و B می‌توانند توسط اجتماع، اشتراک و تفاضل در کنار هم قرار بگیرند که حاصل آن نیز مجموعه‌ای در حیطه همان مجموعه مورد بحث (یا مجموعه مرجع) خواهد بود.

۱.۲.۱ اجتماع

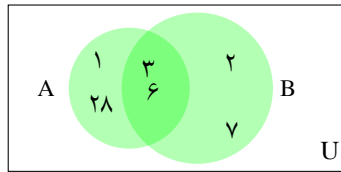
اجتماع دو مجموعه را با $A \cup B$ نشان داده و عبارتست از مجموعه‌ای که اعضایش همان اعضاء A است همراه با اعضاء B . به عبارت دیگر

$$A \cup B = \{x \mid x \in A \text{ یا } x \in B\}$$

^۱ John Venn (1834-1923)

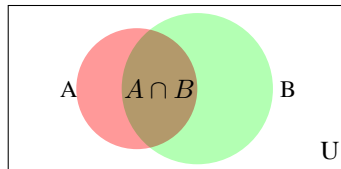
برای مثال اگر $A = \{1, 3, 6, 28\}$ و $B = \{2, 3, 6, 7\}$ دو مجموعه باشند سپس اجتماع آنها $A \cup B = \{1, 2, 3, 6, 7, 28\}$ خواهد بود.

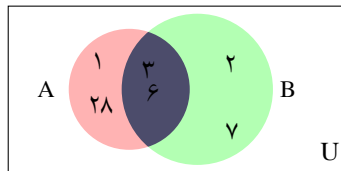
۲.۲.۱ اشتراک

اشتراک دو مجموعه را با $A \cap B$ نشان داده و عبارتست از مجموعه‌ای که اعضایش هم در A هستند و هم در B . یعنی

$$A \cap B = \{x \mid x \in A \text{ و } x \in B\}$$

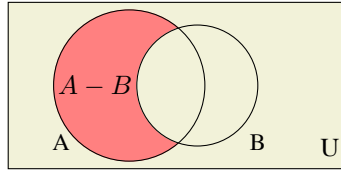
برای مثال اگر $A = \{1, 3, 6, 28\}$ و $B = \{2, 3, 6, 7\}$ دو مجموعه قبل باشند، اشتراک آنها عبارتست از $A \cap B = \{3, 6\}$.

۳.۲.۱ تفاضل

تفاضل دو مجموعه را با $A - B$ نشان داده و عبارتست از مجموعه‌ای از اعضای A که در B نیستند. به عبارت ریاضی

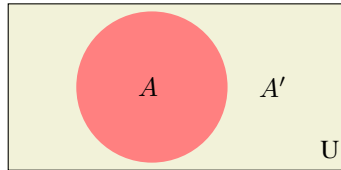
$$A - B = \{x \mid x \in A \text{ و } x \notin B\}$$

مثلاً دو مجموعه $A = \{1, 3, 6, 28\}$ و $B = \{2, 3, 6, 7\}$ دارای تقاض $A - B = \{1, 28\}$ هستند.

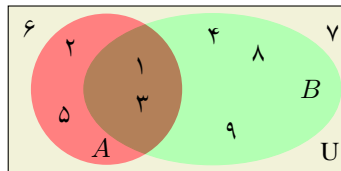
۴.۲.۱ متمم

متمم یک مجموعه A را با A' (آ پریم) نشان داده و عبارتست از مجموعه تمام اعضای از مرجع که در A نیستند، یعنی $A' = U - A$.

مثال ۱.۲.۱. فرض کنید $U = \{1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9\}$ مجموعه مرجع و A و B بصورت زیر باشند:

$$A = \{1, 2, 3, 5\}, \quad B = \{1, 3, 4, 8, 9\}$$

مجموعه های زیر نتیجه می شوند:

(آ)	$A \cup B = \{1, 2, 3, 4, 5, 8, 9\}$	(ب)	$A \cap B = \{1, 3\}$
(پ)	$A' = \{4, 6, 7, 8, 9\}$	(ت)	$B' = \{2, 5, 6, 7\}$
(ث)	$A \cap B' = \{2, 5\}$	(ج)	$A - B = \{2, 5\}$

مطلب ۱.۱

برای هر دو مجموعه مانند A و B داریم:

$$A - B = A \cap B'$$

این موضوع را می توان در قسمت‌های (ث) و (ج) بالا مشاهده نمود.

مطلب ۱.۲

برای هر مجموعه دلخواه A داریم:

$$\begin{aligned} (\text{آ}) \quad A \cap \phi &= \phi, & A \cup \phi &= A \\ (\text{ب}) \quad A \cap U &= A, & A \cup U &= U \\ (\text{پ}) \quad A \cap A &= A, & A \cup A &= A \\ (\text{ت}) \quad A \cap A' &= \phi, & A \cup A' &= U \\ (\text{ث}) \quad \phi' &= U, & U' &= \phi \end{aligned}$$

علاوه بر این قوانین اولیه که در مطلب فوق بیان شده، چهار قانون مهم بین مجموعه‌ها برقرار است که بصورت زیرند:

مطلب ۱.۳

بین سه مجموعه دلخواه A, B و C روابط زیر برقرار است:

(آ) قوانین جابجایی

$$\begin{aligned} A \cup B &= B \cup A \\ A \cap B &= B \cap A \end{aligned}$$

(ب) قوانین شرکتپذیری

$$\begin{aligned} (A \cup B) \cup C &= A \cup (B \cup C) \\ (A \cap B) \cap C &= A \cap (B \cap C) \end{aligned}$$

(پ) قوانین پخش

$$\begin{aligned} (A \cup B) \cap C &= (A \cap C) \cup (B \cap C) \\ (A \cap B) \cup C &= (A \cup C) \cap (B \cup C) \end{aligned}$$

(ت) قوانین دمورگان

$$\begin{aligned} (A \cup B)' &= A' \cap B' \\ (A \cap B)' &= A' \cup B' \end{aligned}$$

مثال ۲.۲.۱. عبارت $(A - B) \cap B$ را ساده کنید.

حل. مطابق قوانین بالا می نویسیم:

$$\begin{aligned} (A - B) \cap B &= (A \cap B') \cap B && \text{طبق مطلب ۱,۱} \\ &= A \cap (B' \cap B) && \text{قانون شرکتپذیری} \\ &= A \cap \phi && \text{طبق مطلب ۱,۲ (ت)} \\ &= \phi \end{aligned}$$

مثال ۳.۲.۱. ثابت کنید $A \cup (A \cap B) = A$.
حل. مطابق مطلب ۱، ۲، چنین می نویسیم:

$$\begin{aligned} A \cup (A \cap B) &= (A \cap U) \cup (A \cap B) && \text{طبق مطلب ۱، ۲ (ت)} \\ &= A \cap (U \cup B) && \text{قانون پخشی} \\ &= A \cap U && \text{طبق مطلب ۱، ۲ (ت)} \\ &= A && \text{طبق مطلب ۱، ۲ (ت)} \end{aligned}$$

تمرین ۳.۱. تمرینات تکمیلی.

۱. فرض کنید $U = \{0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7\}$ مجموعه مرجع و A و B بصورت زیر باشند.

$$A = \{1, 2, 5\}, \quad B = \{1, 3, 4, 5, 7\}$$

مجموعه های زیر را یافته و با نمودارون نیز آنها را نشان دهید.

$$B - A, B \cap A', A', B', A \cup B, A \cap B, A \cap B'$$

با استفاده از یافته های بالا درستی یا نادرستی عبارات زیر را مشخص نمایید:

$$\{2\} \in A, 1 \in A, 3 \subseteq A, \{B\} \in A, B \in A, \{2\} \in B - A$$

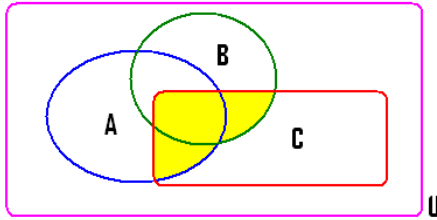
$$A \subset B, A - B \in A, A' \subset B', A' \cup B = (B - A)', B - A = A \cap B'$$

۲. فرض کنید $\mathbb{N} = \{1, 2, 3, \dots\}$ مجموعه اعداد طبیعی، مجموعه مرجع بوده و همچنین $\mathbb{O} = \{1, 3, 5, \dots\}$ مجموعه اعداد فرد و $\mathbb{E} = \{2, 4, 6, \dots\}$ مجموعه اعداد زوج باشند. مجموعه های زیر را بیابید.

$$\begin{aligned} &(\mathbb{E} \cup \mathbb{N}) - \mathbb{O}, (\mathbb{N} - \mathbb{E}) \cup \mathbb{E}, (\mathbb{E} \cup \mathbb{O}) - \mathbb{N}, (\mathbb{E} \cap \mathbb{O})' \cup \mathbb{E} \\ &\{x \in \mathbb{E} | x < 9\}, \{x \in \mathbb{N} | 2 \leq x < 10\}, \{x \in \mathbb{E} | x < 9, x > 12\} \\ &\{x \in \mathbb{O} | x \notin \mathbb{N}\}, \{x \in \mathbb{O} | 7 < x < 20\}, \{x \in \mathbb{N} | x \notin \mathbb{O}\}' \end{aligned}$$

۳. عبارات زیر را ساده کنید:

$$\begin{aligned} (a) \quad &(A - B)' \cup A && (b) \quad (A' \cup B')' \cup (B - A) \\ (c) \quad &(A - B)' \cap (A \cup B) && (d) \quad (A' - B)' \cap B' \\ (e) \quad &(A - B) \cup (A' \cap B') && (f) \quad (A - B) \cup (A \cap B) \\ (g) \quad &(A - B) \cap (B - A) \end{aligned}$$

شکل ۱.۱: نمودار ون تمرین ۶

۴. ثابت کنید:

- (a) $(A - B) \cup (A \cap B) \cup (B - A) = A \cup B$
- (b) $[(A \cup B) - B] \cup (A \cap B) = A$
- (c) $(A - B) - C = A - (B \cup C)$
- (d) $A \cap (A \cup B) = A$
- (e) $A \cup (A \cap B) = A$
- (f) $(A')' = A$

۵. برای هر مجموعه دلخواه مانند A مقدار $A \cup (A \cap (A \cup (A \cap (A \cup (\dots))))))$ چیست؟

۶. در نمودار ون شکل ۱.۱، قسمت زرد رنگ می‌تواند نمایش چه مجموعه‌ای باشد؟